

MET ANDERE WOORDEN

kwartaalblad over bijbelwerk

1e jaargang nr. 1 februari 1982

Een nieuwe
wijze van
vertalen
Pag. 3

Jesaja 65:17-25
en Nahum 1:1-6
in twee
vertalingen

Tussen proza
en poëzie
Pag. 12

OVER BIJBELVERTALEN

De wens om meer informatie te verstrekken over het vertaalwerk en de ontwikkeling van onze uitgaven leeft al lang bij het Nederlands Bijbelgenootschap. Wij denken daarbij aan geïnteresseerden en allen die zelf betrokken zijn bij de overdracht van de bijbelse boodschap.

Er is een duidelijke aanleiding om juist nu met dit bescheiden kwartaalblad te beginnen.

In januari 1983 verschijnt een nieuwe bijbelvertaling. Als de zetcomputer ons tenminste niet in de steek laat, de binderij niet failliet gaat of zich geen andere akelige vertragende factoren voordoet, die de nachtmerries vormen van degenen die aan zo'n uitgave werken.

Deze nieuwe bijbelvertaling zal worden uitgegeven door het Nederlands Bijbelgenootschap en de Katholieke Bijbelstichting in samenwerking met de zusterorganisaties in België. De werktitel luidt: 'GROOT NIEUWS BIJBEL'.

We willen u nu al vast een klein voorproefje geven van die vertaling. In het hart van dit blad zal altijd een bijbelgedeelte worden afgedrukt. Daaromheen treft u artikelen aan die u wat inzicht willen geven in het waarom van deze vertaling, de wetenschappelijke uitgangspunten, de problemen waarmee de vertalers worstelden en de oplossingen die zij kozen.

We hopen dat u MET ANDERE WOORDEN met interesse zult lezen. Voor reacties houden wij ons gaarne aanbevolen.

COLOFON

MET ANDERE WOORDEN is een kwartaaluitgave van het Nederlands Bijbelgenootschap, postbus 620, 2003 RP Haarlem, telefoon: 023 - 25 95 01. En van het Belgisch Bijbelgenootschap, Dautzenbergstraat 36, 1050 Brussel, telefoon: 02 - 640 11 12 of 640 15 75.

MET ANDERE WOORDEN wordt gratis toegezonden aan hen die geïnteresseerd zijn in het vertalen en doorgeven van de bijbel.

REDACTIE: dr. E.W. Tuinstra, ds. W. van Galen en Jan J. van Capelleveen (eindredacteur).

REDACTIERAAD: drs. A.G.M. van den Ende, ds. R. Catinus, drs. M.Ed. Duyverman, A.W.G. Jaakke, G.J. Marseille en R. Noorda.

ADRESWIJZIGINGEN: Zenden aan het Nederlands Bijbelgenootschap, postbus 620, 2003 RP Haarlem, of opgeven aan het postkantoor. Op het PTT-formulier aankruisen: NBG. De wijziging wordt dan automatisch aan ons doorgegeven.

GIFTEN voor het werk van het Nederlands Bijbelgenootschap in binnen- en buitenland, en bijdragen ter bestrijding van de onkosten voor dit blad kunnen gestort worden op giro 1 60 20 van het NBG te Haarlem met vermelding 'gift' of 'MET ANDERE WOORDEN'.

EEN NIEUWE WIJZE VAN VERTALEN

Het Nederlands Bijbelgenootschap en de Katholieke Bijbelstichting gaven in 1972 het nieuwe testament in omgangstaal uit onder de titel 'GROOT NIEUWS VOOR U'. Die vertaling wil de lezers van vandaag helpen het bericht van het nieuwe testament even duidelijk te verstaan als degenen tot wie het oorspronkelijk was gericht.

Zo staat het op de achteromslag.

Die uitgave is niet kritiekloos ontvangen. Welke nieuwe bijbelvertaling is dat wel? Maar het feit dat in tien jaar tijds welhaast een miljoen exemplaren moesten worden gedrukt om aan de vraag te voldoen, toont aan dat deze vertaling toch velen heeft aangesproken.

Juist die verrassend grote belangstelling heeft de beide uitgevende instanties aangespoord om ook het oude testament op soortgelijke wijze te gaan vertalen en een volledige bijbel in omgangstaal uit te geven.

TWEE PRINCIPES

Twee principes vormen het uitgangspunt van de 'GROOT NIEUWS BIJBEL', zoals de werktitel luidt: Het is een bijbel in de omgangstaal en het is tegelijkertijd een dynamisch-equivalente vertaling uit het oorspronkelijke Hebreeuws, Aramees en Grieks.

Sinds er in de voordagen van de Reformatie weer behoefte ontstond aan een bijbel in de volkstaal en theologen begonnen te vertalen hebben bijbelvertalers ontzaglijk veel geleerd.

Archeologische vondsten en de ontcijfering van talen in Mesopotamië hebben een beter inzicht gegeven in de cultuur en geschiedenis van de periode waarin de bijbel ontstond. De ontdekking van zeer oude handschriften in de vorige en deze eeuw (de Dodezee-rollen!) hebben ons bijbelse documenten verschaft die honderden jaren ouder waren dan de oudste die wij tot dan toe bezaten. Al die vondsten stellen ons in staat de oude bijbelteksten beter te vertalen.

Maar juist in de laatste twintig jaar zijn vooral uit de taalkunde en de communicatieleer nieuwe vertaalinzichten gegroeid die in wezen het vertaalwerk veel ingrijpender beïnvloeden dan archeologische vondsten. Het is eigenlijk verbazingwekkend dat deze inzichten nu pas tot ons doordringen. Er zijn mensen die juist daarom een vraagteken plaatsen achter de waarde van de nieuwe inzichten.

Toch behoeft het nauwelijks verwondering te wekken dat deze inzichten nu pas opduiken. Want de bijbel is nog nooit door zovelen in zoveel talen vertaald als juist in onze tijd.

[illegible]

Ook de vertaalcommissie die in 1927 door het Nederlands Bijbelgenootschap werd ingesteld sloot zich bij de Statenvertaling aan 'om daar niet onnodig van af te wijken' 1).

Juist die snelle groei van dit werk dwong de vertalers zich ook af te gaan vragen hoe de lezers op de vertaling zouden reageren. Voorheen, zo zegt Nida, hadden vertalers er vreugde in gevonden de kenmerken van de oorspronkelijke taal zoals ritme, rijm, woordspelingen, omzettingen, parallelismen en ongewone grammaticale structuren in de vertaling te handhaven. De nieuwe generatie vertalers begon zich af te vragen of de ontvangers van haar vertaling wel op dezelfde wijze konden reageren op de boodschap van de tekst als degenen die de boodschap oorspronkelijk hoorden 3).

Vanuit die gedachtengang komt Nida dan tot de conclusie dat een bijbelvertaling niet alleen aan mensen informatie moet doorgeven die ze kunnen verstaan, maar dat de boodschap zo geformuleerd moet worden dat mensen de relevantie ervan aanvoelen en erop kunnen reageren met actie 5). De 'dynamiek' van de oorspronkelijke boodschap moet in de vertaling op overeenkomstige wijze overkomen.

De komende 'GROOT NIEUWS BIJBEL' probeert aan die eis te voldoen.

Maar deze vertaling wil aan nog een andere eis voldoen. In het verleden is vrijwel uitsluitend vertaald voor kerkmensen. In een periode waarin de overgrote meerderheid van de bevolking een band met de kerk bezat, was dat niet meer dan natuurlijk.

Maar in onze tijd is de bevolking veel minder homogeen en dat komt ook tot uiting in de taal. Simon Carmiggelt beschreef eens een gesprek tussen twee 'bromnozems'. Voor de doorsnee lezer is hun taal volslagen onbegrijpelijk.

Te weinig wordt in en door de kerken beseft dat ook haar taal afwijkt van het algemeen verstaanbaar Nederlands, net zoals de taal van de apotheker, de computerdeskundige, de socioloog en de loodgieter.

Hoe betrekkelijk jong toch nog, de Vertaling-1951 levert grote taalkundige problemen op voor jonge mensen. Dat blijkt uit brieven die het bijbelgenootschap in de jaren zestig ontving van onderwijskrachten aan lagere scholen, en nu meer en meer ook van godsdienstdocenten op middelbare scholen.

Volgens een recent onderzoek is nog maar 27 procent van onze bevolking echt kerkelijk meelevend 6). Voor de protestanten onder hen zal noch de Statenvertaling-editie 1977, noch de Vertaling-1951 veel problemen opleveren. Ongeveer 32 procent is onkerkelijk en voor die groep zijn beide vertalingen moeilijk te begrijpen. En dan is er nog die middenmoot van 41 procent die nauwelijks meer een band met de kerk heeft, maar zich niet afwijzend opstelt. Voor die groep zijn beide vertalingen lang niet altijd te begrijpen.

Juist terwille van deze groepen hebben het Nederlands Bijbelgenootschap en de Katholieke Bijbelstichting besloten een aparte vertaling te maken.

Om dat te kunnen doen is onze taal nauwkeurig onderzocht. Daarbij wer-

den typische vaktaal, hoog-literaire taal, vulgaire taal en ook uitgesproken 'kerktaal' ongeschikt geacht voor gebruik in deze vertaling. Gezocht werd naar dat deel van de taal dat voor de apotheker, de dominee, de arbeider, de kunstenaar en de scholier toegankelijk is en waarin zij met elkaar kunnen converseren. Vandaar de term 'omgangstaal'.

Deze nieuwe vertaling die in 1983 zal moeten verschijnen is dus niet bedoeld als een vertaling die de in de kerk gebruikelijke vertalingen moet gaan vervangen. Het is een vertaling die zich in de eerste plaats richt op mensen die moeite hebben met de bestaande vertalingen. En het is een vertaling die door de kerken met vrucht gebruikt kan worden als zij zich wil richten tot die groepen in onze samenleving waarmee zij het regelmatig contact verloren heeft. Daarom wordt ook wel gesproken van een 'missionaire bijbelvertaling' 7).

Voetnoten

- 1) De Nieuwe Vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap door J.J. Kijne en F. Visser. Uitgeverij H.J. Paris, Amsterdam, 1952, pag.23
- 2) The Theory and Practice of Translation, door Eugene A. Nida en Charles R. Taber, E.J. Brill, Leiden, 1974, pag.1
- 3) Idem
- 4) Idem, pag.8
- 5) Idem, pag.24
- 6) Onderzoek van De Tijd getiteld: 'Opnieuw God in Nederland'.
- 7) Voor verdere informatie zie 'Een bijbel in omgangstaal' door Jan J. van Capelleveen. Uitgegeven in de serie 'NBG-hoofdstukken door het NBG, Haarlem, 1980. Prijs: f 1,50 exclusief verzendkosten. En ook 'Maar professor, er staat toch vlees?' door G.J. Marseille. Uitgegeven door de Protestantse Stichting tot Bevordering van het Bibliotheekwezen en de Lectoraatvoorlichting in Nederland. Besteladres: Publi-Vorm, Parkweg 20a, 2271 AJ Voorburg. Prijs f 3,95 exclusief verzendkosten.

TWAALF JAAR HARD WERKEN

Op 1 januari was het precies twaalf en een half jaar geleden dat aarzelend de eerste schrede gezet werd op het pad van een vertaling voor mensen die niet zo vertrouwd zijn met de bijbel. Het doel was toen alleen nog maar om het nieuwe testament in omgangstaal uit te geven.

GROTE BELANGSTELLING

Dit nieuwe testament, 'Groot Nieuws voor U', verscheen in november 1972. De eerste oplage was in minder dan drie weken uitverkocht. En sindsdien verscheen de ene druk na de andere.

Toch heeft het nog ruim twee jaar geduurd eer besloten werd om ook het oude testament op dezelfde wijze te vertalen.

Dat nieuwe testament in omgangstaal was een gezamenlijk initiatief van de Katholieke Bijbelstichting en het Nederlands Bijbelgenootschap. Maar de KBS was net gereed gekomen met de eigen Willibrord-vertaling voor kerkelijk gebruik. Was een bijbel in de omgangstaal wel nodig?

En in het bestuur van het NBG vroegen verschillende leden zich af of het wel mogelijk was het oude testament op precies dezelfde manier in omgangstaal te vertalen. Het vertoont immers een veel grotere verscheidenheid van literaire genres dan het nieuwe testament, dat voor een zeer groot deel in koine-Grieks is geschreven, de griekse omgangstaal van toen.

Twee gedachten vooral hebben geleid tot het unanieme besluit van beide

besturen om ook het oude testament in omgangstaal te vertalen.

'Groot Nieuws voor U' werd in overweldigende aantallen verspreid. Mochten de bijbelgenootschappen wel volstaan met het nieuwe testament alleen? Ze willen immers volop bijbelgenootschappen zijn en geen 'nieuwe-testament genootschappen'.

En de tweede overweging was: Waren de bijbelgenootschappen niet verplicht een missionaire vertaling van de gehele bijbel te leveren nu zovelen met hernieuwde belangstelling de bijbel oppakten? Juist dat missionaire element heeft zwaar gewogen.

Er werd daarom een voorbereidingscommissie in het leven geroepen, die tot taak had de grondlijnen voor deze vertaling te formuleren en ter goedkeuring aan de besturen voor te leggen. Hierin zijn vragen beantwoord over de grondtekst, de omvang van de canon, de weergave van de Godsnaam, het taalgebruik, de doelgroep, de opzet van het project en de werkwijze. Toen de besturen hierover overeenstemming hadden bereikt is een begeleidingscommissie benoemd, die tot taak had er namens de besturen voor te zorgen dat de vertaling voldeed aan de normen die in de richtlijnen waren gesteld. Tevens moest zij de goede voortgang en de financiën bewaken.

Het oude testament is heel wat dikker dan het nieuwe. Om dat te laten vertalen door één man (zoals bij het nieuwe testament gebeurde) was ondoenlijk. Het project zou veel te

veel tijd vergen. Daarom stelden NBG en KBS samen drie vertalers aan en bovendien - en dat was geheel nieuw - een neerlandicus. Tevens werd een coördinator benoemd, die de organisatorische leiding had van het vertaalproject. En ze omringden dit kwartet met hebraïci als adviseurs en een groep meelezers, en riepen ook de hulp in van de vertaaladviseur voor Europa van de Wereldbond van Bijbelgenootschappen.

In die tijd kende de Wereldbond al vertaaladviseurs. Ze hielpen toen nog vooral vertalers van gesubsidieerde bijbelgenootschappen theologisch en taalkundig. Geen vertaling mag in die landen gepubliceerd worden als niet een vertaaladviseur deze gecontroleerd heeft. Om die verantwoordelijkheid werkelijk naar behoren te kunnen dragen moeten vertaaladviseurs niet alleen theologisch of linguïstisch, maar in beide zo geheel verschillende wetenschappelijke velden gespecialiseerd zijn.

Waarom, zo zeiden de nederlandse besturen, zou de Wereldbond van Bijbelgenootschappen vertalers van financieel afhankelijke bijbelgenootschappen vragen zich door die vertaalconsulenten te laten adviseren en wij als steunend bijbelgenootschap onze eigen vertalers niet? Hier moet gelden: 'Gelijke monniken, gelijke kappen'.

Iedere vertaler kreeg een aantal bijbelboeken toegewezen op grond van eigen voorkeur en kennis. Oorspronkelijk tikte de vertaler zijn vertaling op wit papier. Dit ging dan naar zijn medevertalers, de neerlandicus, de hebraïcus en naar de Europese vertaaladviseur, dr. Jan de Waard. Zij maakten allemaal onafhankelijk van elkaar opmerkingen, die werden verwerkt en zo ontstond een 'gele tekst'. Later begonnen de vertalers en neerlandici al veel eerder nauw met elkaar samen te werken.

Die gele tekst werd behandeld op een werkvergadering van het gehele ver-

taalteam, de coördinator, dr. De Waard en de hebraïcus, indien deze dit wenste. Zin voor zin en woord voor woord werd daar beoordeeld en zo ontstond dan een blauwe tekst.

Maar om te zien of de vertaling echt duidelijk Nederlands is, werd de op blauw papier gedrukte tekst naar een zeer gevarieerde groep lezers gezonden. Daar zitten jonge mensen tussen en oudere, rooms-katholieken en protestanten, Nederlanders en Belgen, kerkelijk meelevenenden en buitenkerkelijken. De enige vraag die hun bij het lezen voortdurend voor ogen moet staan is die van het Nederlands: is dat duidelijk, is dat natuurlijk? Ook hun opmerkingen worden op hun merites beoordeeld en zo mogelijk verwerkt.

Dan ontstaat een 'groene tekst' die, als zij daarom vragen, nog naar de besturen van beide uitgevende organisaties kan gaan. Iets dat zelden is gebeurd, omdat de begeleidingscommissie namens de besturen kon handelen. Met hun eventuele opmerkingen verwerkt ontstaat dan de definitieve tekst.

Vanaf dat moment krijgt de techniek de overhand. Voor het eerst heeft het Nederlands Bijbelgenootschap, dat voor de afwerking verantwoordelijk is, bij de vertaling gebruik gemaakt van een schrijfmachine met een 'geheugen'. Daardoor was het veel eenvoudiger om wijzigingen in de tekst aan te brengen en behoefde de totale tekst niet steeds weer met kans op nieuwe typefouten overgetikt te worden.

De definitieve tekst staat nu op een cassette, die door een fotozetcomputer 'gelezen' kan worden. Het hele stadium van met de hand zetten wordt daardoor overgeslagen.

Zover is het nu nog niet. We zitten nu in het stadium tussen mensenwerk van de vertalers en degenen die hen omringen en het technische werk in.

JESAJA 65:17-26

Als u de tekst van Jesaja 65: 17-26 zoals u die op deze pagina aantreft in de Vertaling-1951 van het NBG vergelijkt met de komende vertaling in omgangstaal op de volgende pagina, dan ziet u een opmerkelijk verschil. De Vertaling-1951 biedt proza, de vertaling in omgangstaal poëzie.

Het is eigenlijk opmerkelijk dat de Statenvertalers in de zeventiende eeuw, die zo strak de hebreeuwse vorm probeerden te handhaven in de manier waarop zij de tekst lieten drukken toch niet de poëtische vorm hebben gekozen. Zelfs de Psalmen drukten zij af als proza.

De protestantse vertalers van de eerste helft van deze eeuw schonken daar wat meer aandacht aan. Ze vertaalden Job, de Psalmen, Spreuken en Klaagliederen poëtisch. Maar de poëtische delen van de profeten bleven net als in de Statenvertaling proza. Rooms-katholieke vertalers kozen in de Petrus Canisius- en de Willibrordvertaling voor de poëtische vorm.

Pas in 1977 waagde het Nederlands Bijbelgenootschap een poging om ook het poëtisch karakter van Jesaja 40-55 mee te laten spelen in de vertaling. Dat gebeurde in de uitgave 'Houd moed, Jesaja 40-55 vertaald in hedendaags Nederlands'.

In het voorwoord van die uitgave wordt gezegd: 'Jesaja 40-55 is geheel in poëtische vorm geschreven. Meesterlijk gebruikt de schrijver alle klankmogelijkheden die het Hebreeuws hem biedt. Jammer genoeg kunnen die in een vertaling vrijwel niet weergegeven worden. Wel is zo goed mogelijk de korte re-

Vertaling-1951

17 Want zie, Ik schep een nieuwe hemel en een nieuwe aarde;^d aan wat vroeger was, zal niet gedacht worden, het zal niemand in de zin komen. 18 Maar gij zult u verblijden en juichen voor eeuwig over hetgeen Ik schep, want zie, Ik schep Jeruzalem tot jubel en zijn volk tot blijdschap. 19 En Ik zal juichen over Jeruzalem en Mij verblijden over mijn volk. En daarin zal niet meer gehoord worden het geluid van geweën of van geschreeuw.^e 20 Daar zal niet langer een zuigeling zijn, die slechts weinige dagen leeft, noch een grijsaard, die zijn dagen niet voleindigt, want de jongeling zal als honderdjarige sterven, zelfs de zondaar zal eerst als honderdjarige door de vloek getroffen worden. 21 Zij zullen huizen bouwen en die bewonen, wijngaarden planten en de vrucht daarvan eten; 22 zij zullen niet bouwen, opdat een ander er wone; zij zullen niet planten, opdat een ander het ete, want als de levensduur der bomen zal de leeftijd van mijn volk zijn en van het werk hunner handen zullen mijn uitverkorenen genieten. 23 Zij zullen niet tevergeefs zwoegen en geen kinderen voortbrengen tot een vroegtijdige dood, want zij zullen een door de HERE gezegend geslacht zijn, en hun nakomelingen met hen. 24 En het zal geschieden, dat Ik antwoorden zal, voordat zij roepen; terwijl zij nog spreken, zal Ik verhoren. 25 De wolf en het lam zullen tezamen weiden en de leeuw zal stro eten als het rund, en de slang zal stof tot spijs hebben; zij zullen geen kwaad doen noch verderf stichten op gans mijn heilige berg, zegt de HERE.

gelindeling gehandhaafd. Een ander kenmerk van de Hebreeuwse poëzie is ook zoveel mogelijk gehandhaafd, namelijk de parallelle. Dat wil zeggen dat de

Omgangstaal

Een nieuwe hemel, een nieuwe aarde

17 De Heer kondigt aan:

'Ik schep een nieuwe hemel
en een nieuwe aarde.
Niemand denkt meer aan het verleden,
niemand verlangt er naar terug.

18 Wat ik schep,
maakt jullie blij en vrolijk,
voor altijd.

Van Jeruzalem maak ik een vrolijke stad,
van haar bevolking blijde mensen.

19 Ik zal juichen om Jeruzalem,
verblijd zijn om mijn volk.
Je hoort er niemand huilen,
niemand schreeuwen om hulp.

20 Zuigelingen blijven in leven,
bejaarden sterven niet voor hun tijd.
Wie als honderdjarige sterft, sterft jong.
Op wie de honderd niet haalt, rust een vloek.

21 Wie een huis bouwt, zal het ook bewonen,
wie een wijngaard plant, ook de druiven eten.

22 Wat zij bouwen, wordt niet door vreemden betrokken
en wat zij zaaien, niet door anderen geoogst,
want mijn volk dat ik heb uitgekozen,
wordt oud als de bomen zelf.

Ze zullen de vruchten van hun arbeid plukken,
hun zwoegen is niet voor niets.
23 Hun kinderen staan geen rampen te wachten,
want mijn zegen rust op hen,
op hen en hun kinderen.

24 Nog voor zij mij roepen,
zal ik antwoorden;
terwijl ze nog spreken,
geef ik gehoor.

25 Wolf en lam zullen samen eten,
de leeuw eet hooi als het rund,
de slang zal zich voeden met stof.
Op mijn heilige berg
doet niemand meer kwaad,
sticht niemand nog onheil.'

gedachten in paren (aanvullend
of ook wel tegengesteld) aan-
eengerijd worden.'

Wat daar het uitgangspunt was voor

slechts een incidenteel bijbelge-
deelte is in de komende bijbel in
omgangstaal nagestreefd voor alle
poëtische teksten. En dat zijn er
nogal wat.

NAHUM 1:1-6

Het tweede voorbeeld van een profetische en tegelijk poëtische tekst kiezen we uit het kleine boek Nahum. Dit bijbelboek is bijna geheel gewijd aan een profetie over de stad Nineve.

Op dichtelijke wijze beschrijft de profeet de val van die grote wereldstad, de hoofdstad van het assyrische rijk, dat Israël zo lang heeft bedreigd en onderdrukt. De val van Nineve wordt gezien als een oordeel van God over een hoogmoedig en wrede volk. Het dichtelijke element komt in de bestaande vertalingen niet geheel tot zijn recht, ook al hebben de vertalers van de Vertaling-1951 wel woorden herhaald zoals in het tweede vers: '...een wreker is de HERE, een wreker is de HERE en vol van grimmigheid...'. Een nederlandse dichter zal maar uiterst zelden zo'n uitdrukking precies zo herhalen. Liever zal hij voor de herhaling andere woorden kiezen. En dat is dan ook gebeurd in de omgangstaal:

'hij zal zich wreken, de Heer, vol woede zal hij wraak nemen.'
In dat eerste begin vinden we ook een tegenstelling. Vers twee begint met: 'De HERE is lankmoedig...'. Deze uitdrukkingen zijn moeilijk met elkaar te rijmen, zoals ze in onze meest gebruikte vertaling op ons overkomen. Maar de profeet legt in de grondtekst wel degelijk een verband. In deze nieuwe vertaling komt dat verband duidelijk in de woordkeus naar voren!
'God duldt geen goden naast zich...
...De Heer is geduldig...'
In de Vertaling-1951 zijn de zinnen verhoudingsgewijs lang, terwijl ze toch vaak korte, scherpe formuleringen bevatten. Maar ze zijn aan elkaar geregen met komma's en puntkomma's. Dat was typisch de stijl

Vertaling-1951

Opschrift

1:1

1 Godsspraak over Nineve.^a Boek van het gezicht van Nahum, de Elkosiet.

Dreiging en troost

1:2-15

2 Een naijverig God en een wreker is de HERE, een wreker is de HERE en vol van grimmigheid; een wreker is de HERE voor zijn tegenstanders, en toornen blijft Hij tegen zijn vijanden. **3** De HERE is lankmoedig, doch groot van kracht, en de HERE laat geenszins ongestraft. In wervelwind en storm is zijn weg, wolken zijn het stof zijner voeten. **4** Hij dreigt de zee en doet haar opdrogen, alle rivieren legt Hij droog. Basan en Karmel verwijnen, het groen van de Libanon verwelkt. **5** De bergen beven voor Hem en de heuvelen versmelten; de aarde rijst voor Hem op, ja, de wereld en al haar bewoners. **6** Wie kan standhouden voor zijn gramschap? wie staande blijven bij zijn brandende toorn?^b Zijn grimmigheid stort zich uit als vuur en de rotsen springen voor Hem aan stukken.

van het Nederlands van de vorige eeuw en van het begin van deze eeuw.

In de loop der jaren zijn we de zinnen steeds korter gaan maken. Waar onze ouders een komma zetten plaatsen wij een punt en beginnen een nieuwe zin.

Voor mensen die vervreemd zijn van de bijbel, blijken steeds weer - naast verouderde woorden - de lange en vaak ingewikkelde zinnen problemen op te leveren.

Omgangstaal

Hier wordt beschreven wat de Heer aan Nahum uit Elkos onthulde over het lot van Nineve.

De Heer is woedend op Nineve

- 2 God duldt geen goden naast zich,
hij zal zich wreken, de Heer,
vol woede zal hij wraak nemen
op zijn vijanden, zijn tegenstanders.
- 3 De Heer is geduldig,
maar laat niet met zich spotten:
het kwaad straft hij af.
Het stormt waar hij gaat,
de wind wervelt waar hij komt
en de wolken zijn het stof aan zijn voeten.
- 4 Als hij het wil,
valt de zee droog,
lopen rivieren leeg,
verdorren de weiden van Basan,
de bossen op de Karmel,
de ceders op de Libanon.
- 5 Bergen beven voor hem,
heuvels wankelen.
Als de Heer verschijnt,
rijst de aarde omhoog,
heel de wereld,
al zijn bewoners.
- 6 Als de Heer in woede ontbrandt,
wie houdt zich dan nog staande,
wie kan zich dan verzetten?
Zijn woede is een laaiend vuur,
dat zelfs rotsen doet springen.

Juist de poëtische vormgeving van deze nieuwste vertaling in omgangstaal kan die moeilijkheid wegnemen. De korte, vaak abrupte zinnen stellen ons in staat gemakkelijker te begrijpen wat de schrijver bedoelt. Parallellen in versdelen komen duidelijker uit:

'Het stormt waar hij gaat,
de wind wervelt waar hij komt...' of:

'Bergen beven voor hem,

heuvels wankelen...'

Verbanden worden ineens duidelijk. In de Vertaling-1951 lijken de laatste zinnen van dit gedeelte twee mededelingen te bevatten: 'Zijn grimmigheid stort zich uit als een vuur en de rotsen springen voor Hem aan stukken.'

In de nieuwe vertaling in omgangstaal horen ze bij elkaar:

'Zijn woede is een laaiend vuur,
dat zelfs rotsen doet springen.'

TUSSEN PROZA EN POËZIE

Er is een merkwaardig verschil tussen bijbelvertalingen uit de tweede helft van deze eeuw en oudere vertalingen. In die vroegere vertalingen is de tekst in zijn geheel als proza afgedrukt. In de nieuwere vertaling worden de Psalmen, Spreuken, Hooglied en incidentele liederen als poëzie afgedrukt. In de nieuwste vertalingen worden ook grote delen uit de profeten op die wijze afgedrukt. Dat zal ook het geval zijn met de komende bijbel in de omgangstaal. Voorbeelden daarvan treft u aan op de pagina's 9 en 11.

INVLOED VAN KITTEL

De oorzaak is volgens dr. Jan de Waard in wezen heel simpel. In de tweede helft van de jaren dertig verscheen de hebreeuwse tekst van Kittel. Deze duitse oudtestamenticus drukte de hebreeuwse tekst van bepaalde bijbelboeken af in wat wij een poëtische vorm noemen.

In wezen hebben vertalers van onze tijd het voorbeeld van Kittel òf slaafs òf kritisch gevolgd. In dat laatste geval accepteerden zij zijn voorbeeld niet in alle gevallen, of kwamen op grond van hun studie van de hebreeuwse tekst tot de conclusie dat ook andere oudtestamentische bijbelgedeelten 'dichterlijke' trekken vertoonden. Maar we moeten eigenlijk concluderen dat bij dit alles in wezen geen objectieve maar subjectieve maatstaven worden gehanteerd.

Volgens dr. De Waard is het ook niet helemaal juist te spreken over de tegenstelling 'proza' en 'poëzie'

in de bijbel. Als we poëtische elementen menen aan te treffen dan is dat helemaal geen poëzie in onze betekenis van het woord.

Wie het gedrukte woord onderscheidt in 'proza' en 'poëzie' hanteert in wezen een veel te grove regel. Daartussen ligt een rijk geschakeerd gebied. We kennen ritmisch proza, de Duitsers spreken van 'Kunstprosa', we spreken over proza van een hoog literair niveau met poëtische effecten, enzovoort.

DR. JAN DE WAARD (van 1956 tot 1961 hervormd predikant, eerst te Nes en Wierum en later te Tzum) is zowel theoloog als taalkundige. Hij werkte jarenlang in Kameroen als vertaalconsulent en was daar als adviseur betrokken bij vertaalprojecten in veertig talen.

De laatste jaren begeleidt hij vertaalprojecten in Europa. Hij adviseerde de vertalers van het zojuist verschenen nieuwe testament in Zweden en begeleidt ook de griekse vertalers die voor het eerst sinds in de derde eeuw voor Christus de Septuagint verscheen, begonnen zijn aan een vertaling uit het Hebreeuws in het hedendaagse Grieks. Ook hebben studietoelagen van zowel de Russisch Orthodoxe als de Roomeens Orthodoxe Kerk, die bezig zijn de basis te leggen voor een nieuwe vertaling, al een beroep op hem gedaan.

Naast zijn werk als vertaaladviseur in Europa namens de Wereldbond van Bijbelgenootschappen doceert dr. De Waard aan de theologische faculteit van de Universiteit van Straatsburg.

LITERAIRE ELEMENTEN

Bestuderen wij de hebreeuwse teksten dan valt ons op dat heel vaak gebruik wordt gemaakt van aforismen en van parallelie.

Er is sprake van accenten, spel met woorden, ritmes, chiasmen en mnemotechnische middelen, die vaak heel functioneel gericht zijn. In wezen treffen we diezelfde literaire middelen ook aan in afrikaanse culturen waar de mensen nog niet gealfabetiseerd zijn.

Je moet niet spreken over middelen die typisch zijn voor analfabeten, waarschuwt dr. De Waard, als ik die uitdrukking laat vallen. Dan spreek je eigenlijk anachroniserend. Het gaat erom dat de bijbel ontstaan is in een orale cultuur. Daar worden middelen gebruikt die de hoorders van de tekst in staat stellen de woorden te memoriseren en door te geven aan volgende generaties.

Het probleem is nu dat wij die teksten met dat typisch eigene van de orale cultuur van toen moeten vertalen in de gedrukte vorm van nu voor lezende mensen.

Nu zijn er drie theorieën. Er zijn taalkundigen die de gebruikte stijl-middelen zien als mnemotechnische middelen, gericht op het gemakkelijk onthouden. Anderen zien daarin liturgische elementen ten dienste van de godsdienstige bijeenkomsten. Weer een andere groep ziet ze als stilistische elementen.

Die eerste twee theorieën zijn in wezen niet met elkaar in tegenspraak.

Als al deze elementen alleen een mnemotechnisch of liturgisch aspect hebben, bieden ze voor de vertaler weinig problemen. Dan behoeft hij er nauwelijks rekening mee te houden en ze niet letterlijk mee over te dragen in het Nederlands, omdat ze in onze taal nu toch niet zo functioneren.

Maar als ze stilistische elementen zijn dan ligt de zaak voor de vertaler heel anders, want dan horen ze wezenlijk bij de tekst en bepalen ze mede de inhoud en betekenis van die tekst. Dan hebben ze, om met De Waard te spreken, niet alleen een formeel maar ook een semantisch karakter. En dan is de vertaler verplicht ze in zijn vertaling mee te nemen.

KENNIS BEPERKT

'Het beroerde is nu,' bekend dr. De Waard, 'dat ik niet weet welke theorie de juiste is. Onze kennis is nog altijd te beperkt om echt te weten hoe we moeten kiezen.' Dat betekent niet dat hij als vertaalgeleerde die theorieën zo maar naast zich neer kan leggen: 'Als de structuren van een bepaalde tekst ertoe bijdragen dat die tekst gemakkelijk in het geheugen wordt gegrift, dan heb ik het gevoel, dat dit ook waardevol kan zijn in de vertaling. Dan moeten we zoeken naar kernachtige uitdrukkingen, die misschien niet zo sterk zijn als in de originele taal, maar die toch wel bondig zijn.'

Ik vroeg hem waarom de Statenvertalers aan dit element in hun vertaling geen aandacht hebben geschonken. Zelfs de Psalmen drukten zij als proza af, terwijl zij zich juist zo nauw hielden aan hebreeuwse structuren. Zoveel zelfs dat een staatspensionaris van Zeeland hun vertaling fel bekritiseerde, omdat deze niet vloeiend was.

Maar mijn opmerking ging dr. De Waard veel te ver. De Statenvertalers drukten de Psalmen niet af in de poëtische vorm die wij nu gebruiken. Maar, zei hij, ik heb niet het recht om te zeggen dat ze niet poëtisch zouden zijn, omdat wij niet kunnen beoordelen wat vierhonderd jaar geleden poëtisch of prozaïsch was. Wij zouden dan onze maatstaf gebruiken om hun werk mee af te meten en dat mag nooit.

In wezen gebruiken wij nu een moderne vorm om die teksten af te drukken. Iedere graficus kent tegenwoordig de 'blokvorm' en de 'vrije' of 'engelse regelval'. De 'blokvorm' kent twee rechte kantlijnen, voor en achter. De woorden worden zo gespatieerd dat de achterkantlijn altijd recht is. Bij de 'vrije regelval' is dat niet zo.

Als we nu voor ons gedrukte woord een bepaalde grafische vormgeving kiezen, dan moet die vorm functioneel zijn. De vorm moet de inhoud ondersteunen. Anders is die vorm of de inhoud nep.

Die specifieke inhoud van die zogenaamd dichtertelijke teksten kan in de vertaling ondersteund worden door ze als korte elementen, bondige uitspraken, korte regels af te drukken.

Zullen wij in de toekomst gelijk krijgen omdat we dit zo deden? Het is nog veel te vroeg om die vraag te beantwoorden. In wezen is de vertaalkunde nog een te jonge wetenschap.

NIEUWE BEZINNING

Pas in deze eeuw zijn we ons wezenlijk gaan afvragen of we wel op de juiste wijze vertaalden. Het eerste uitgangspunt was: Hoe vertalen we de tekst duidelijk en begrijpelijk, opdat deze werkelijk ook in de vertaling communiceert? Die vraag heeft gaandeweg geleid tot de dynamisch-equivalente vertaalmethode. Op die wijze is het nieuwe testament in tientallen talen vertaald. Ook 'Groot Nieuws voor U'. Ook de volledige bijbel in de engelse omgangstaal, de 'Good News Bible'.

Maar vragen over de dynamisch-equivalente wijze van vertalen doken al op toen we zo vertaalden in het Thai en Chinees, talen met een totaal andere culturele achtergrond dan onze westerse talen.

Naast de vraag: 'Wat moet ik als vertaler expliciet maken?' dook de nieuwe vraag op: Wat moet ik als ver-

taler impliciet laten en hoe kan de boodschap dan toch verstaanbaar zijn?

Om die laatste vraag hebben de vertalers van de engelse 'Good News Bible' zich nauwelijks bekommerd. Maar de vertalers die het oude testament in omgangstaal gingen overzetten in Italië, Frankrijk, Duitsland en Nederland wel degelijk. En zo schoven zij, al werkend, op naar een wat hoger taalniveau. Er kwam als het ware een tegenbeweging, in aanvulling op de oorspronkelijke pogingen om de boodschap zo klaar en duidelijk mogelijk in vertaling weer te geven. Het literaire niveau van het oude testament in omgangstaal is wel degelijk hoger dan 'Groot Nieuws voor U'.

Een probleem is alleen dat er nog maar zo weinig studie geweest is van de literaire aspecten en kenmerken van de bijbeltekst in de grondtalen. Jacobson heeft veel gedaan en Katherina Reisz die in München en Würzburg doceert. De laatste met name over 'Inhaltsbetonte und Formbetonte Texte'.

EEN BEGIN

Toch staan we nog maar aan een eerste begin. We zijn nog lang niet zover dat we die nieuwere inzichten allemaal in één systeem kunnen vangen. Er is nog ontzettend veel research nodig. Dr. De Waard zegt: Er ligt nog honderd jaar studie voor ons.

Vertalers zelf hebben in wezen nog nauwelijks bewust aandacht geschonken aan deze problematiek. Maar intussen wordt wel van hen gevraagd een vertaling te leveren naar beste weten en kunnen. Zoals vertalers in het verleden, voor er sprake was van een uitgewerkte vertaalwetenschap ook vertalingen maakten naar het licht dat hun gegeven was. Vertalingen die velen toch tot zegen zijn geweest.

Jan J. van Capelleveen

ZELF MET DE BIJBEL BEZIG

Tien verhalen uit het Evangelie van Lucas.
In stripvorm getekend door Annie Vallotton.
Vertaald uit het Grieks in eenvoudig Nederlands.
In elk leerlingenboekje een beknopte handleiding. Tevens uitgebreide aparte handleiding met hulpbladen voor docenten.

Zó kunt u met de kinderen deze uitgave gebruiken:

1 Lezen van het bijbelstukje

- Het kind kan het zelf lezen, of anders leest u het voor.
- U kunt samen het verhaal met de tekeningen vergelijken, en er over praten. Als het verhaal niet goed begrepen is kunt u proberen het te verduidelijken.

2 Schrijven en tekenen

- Laat het kind in de tekst zoeken naar de woorden en zinnen die door de personen gesproken worden, en die in de wolkjes kunnen worden ingevuld.
- Nu kunnen die zinnen in eigen woorden weergegeven en met potlood in de tekening opgeschreven worden in de vorm van 'spreekwolkjes'.
- Moeten er nog personen of voorwerpen worden bijgetekend?

3 Controleren, inkleuren, versieren

- Nagaan of de tekening en de striptekst kloppen met het stukje in de bijbel (zie het voorbeeld op de achterkant).
- Zo ja, dan de tekst en de eigen tekeningen in zwart overtrekken, de hele tekening inkleuren, versieren, enz., enz.

4 En dan met de kinderen napraten over het verhaal.

Een boeiende manier
om kinderen zelf
in aanraking
te brengen
met de bijbel

Bestelnummer: 516 (voor leerlingen)
517 (voor docenten)

Prijs: f 4,95
Prijs: f 4,95

NIEUWE UITGAVEN

Verschijnt voorjaar 1982

HANDELINGEN
van de apostelen, deel II

Formaat: 13,5 x 20 cm.
Bestelnummer: 258
Prijs: f 3,95

Vanaf hoofdstuk 15 tot het einde vertaald uit het Grieks in eenvoudig Nederlands voor kinderen vanaf 9 jaar en voor volwassenen met beperkte leesvaardigheid.

Voor minder dan een tientje

GROOT NIEUWS VOOR U - mini

Formaat: 9 x 14 cm.
Bestelnummer: 112
Prijs: f 9,25

Het kleine nieuwe testament in omgangstaal dat u altijd bij u kunt dragen, in een tasje, in uw achterzak of in een colbertzak.

Binnenkort verschijnt:

RICHTEREN

een vertaling om voor te lezen

Een bijbelboek vertaald door de vertaalgroep van de Societas Hebraica Amstelodamensis en uitgegeven door het Nederlands Bijbelgenootschap en de Katholieke Bijbelstichting.

Bestelnummer en prijs
worden nog
bekend gemaakt.

Een zogenoemde 'idiolecte
vertaling' voor gebruik
in leerhuis, bijbelkring
en voor bijbelstudie